

VIII. FEJEZET

KANNIBALIZMUS

Kannibalizmus — A kannibalizmus az élelemhiányban gyökerezik — A kannibalizmus nem visszatasztó — A csoporton belüli kannibalizmus — Népesedéspolitika — Az ítélező kannibalizmus — Az ítélező kannibalizmus tükrözése a néprajzban — Csoporton kívüli kannibalizmus — Betegség gyógyítására szolgáló kannibalizmus — Visszaesés a kannibalizmusba — Éhinség és kannibalizmus — Kannibalizmus és a szellemektől való félelem — Kannibalizmus, varázslat és emberáldozat — Kultusz és kannibalizmus — Étel tabuk — Étel tabuk a néprajzban — Vezeklés az élet kioltása miatt — A kannibalizmus filozófiája.

338. *Kannibalizmus*. A kannibalizmus a legősibb viselkedési normák egyike. Visszanyúl azokra az időkre, amikor először jelent meg ember a Földön. Indokolt az a föltevés, hogy minden nép körében elterjedt.¹ Csak a pásztorkodás fejlődési fokán szűnt meg, hiszen ekkor már bőségesen állt rendelkezésre állatok húsa.² Figyelemre méltó jelenség, hogy az afrikai pigmeusok és a szumátrai kubuk, akik a legalacsonyabb rendű pária fajták közé tartoznak, nem gyakorolják a kannibalizmust,³ jóllehet náluk fejlettebb szomszédaik körében elterjedt e szokás. Az emberevessel szembeni heves utálkozásunk nem egyéb, mint egy étel tabu (l. 353—354. szakasz); talán ez a legerősebb örökölt tabu.

339. A kannibalizmus az élelemhiányban gyökerezik. Leg-megalapozottabbnak az a felfogás tűnik, hogy a kannibalizmus a hiányos élelemellátottság, pontosabban az evésre alkalmas hús hiányának következménye. Az a gyakorta hangsztatott ellenvetés, hogy az új-zélandiak, valamint más népek körében a kannibalizmus akkor is dívott, amikor bővén voltak a húsnak, nem helytálló. A húsevés szenvédélye, kiváltképpen azon népek körében, amelyek kényetlenek túlnyomórészt keményítőtartalmú ételeken elni, rendkívül erős. Ezért esznek férgeket, rovarokat és apró halakat. Az is föltételezhető, hogy az emberhús evése, mihelyt e szokás általánosan elterjed, szenvédélyé válik. Amikor pedig só sem áll rendelkezésre, tetőfakra hág a húsevés iránt érzett szenvédélyes vágy. „Amikor (az ausztráliai) törzsek összegyűltek, hogy elfogyasszák a bunya-bunya gyümölcsét, tilos volt számukra bármely vad elejtése (azon a környéken, ahol e fa nő), s végül a hús utáni sóvárgás már olyan elemi erejűvé vált, hogy rákényszerültek egyik társuk megölésére, mert csak így csillapíthatták éhségüket.”⁴ Következésképpen, mihelyt ez a szokás hagyománnyá vált, a megfelelő mennyiségben rendelkezésre álló élelem már mit sem változtathatott rajta. Napjainkban is ismerünk eseteket, amikor az emberhús élelem céljára történő fölhasználása általánosan elfogadott és rendszeres szokássá vált. Új-Britannia szigetén boltokban árusítják az emberhúst, mint nálunk a hentesüzletekben az állat-húst.⁵ A Salamon-szigetcsoporton, legalábbis néhány szigeten, áldozatra szánt embereket, főként nőket, úgy hizlalnak egy-egy ünnepre, akár a disznókat.⁶ Lloyd⁷ szerint a bangvák kannibalizmusa teljesen minden napos jelenség, igaz, hogy főként ellenségeiket eszik, csak nagyritkán egy-egy nőt. A lakomákon a nők is részt vesznek, de elkölöönítve ülnek. Lloyd megállapítása szerint ez kétségtelenül „elfajult ízlés”. A bangvák legkevésbé sem szégyenlik e szokást. A férfiak nagyon szép testük. „A mangbetük kannibalizmusának nem találjuk párrát sehol a világon.”⁸ E törzs táboraiban úgy árusítják az

emberhúst, mintha a leghétköznapibb élelem lenne. A mangbetu „nemes fajta”, erős a nemzeti öntudatuk, éles eszűek, fejlett az ítélico képességük. Rendszeretők, barátságosak, megállapodott közösségi életet élnek.⁹ Ward¹⁰ azt írja, hogy a Kongó-folyó nagy kanyarulatában elő törzsek kannibalizmusa a jóízű étel megbecsüléséből fakad. „Nyilvánvalónan kedvezőtlen létfeltételek következtében alakult ki, de most már meggyökeresedett ízléssé vált, s a kannibalizmusnak való hódolás sajátos lelti eltévelkedésre vezetett, ami főképpen érzelmes-szegénységben, harci kedvben, kegyetlenségen és általános emberi elkorcsolásban nyilvánul meg.” A Kongó felső folyása mentén élelmezés céljából rendszeres emberkereskedelmet folytatnak. Úgy vélik, a bambuti pigmeusok törzse azért nem emberevő, mert túlságosan „aljanépség”, s mert tagjai nem reszelik le alsó metszőfogaikat. Ez utóbbit szokás a Kongó vidékén a kannibalizmus velejárója, s jellemzi a tehetségesebb, pompás testalkatú, talpraesettebb törzseket is.¹¹ A nyugat-afrikai partvidék egyetlen törzsé sem eszik emberhúst, de a kontinens belsejében elő törzsek megésznek minden hullát tekintet nélkül a halál okára. A családok nemigen eszik meg saját halottaikat, de eladják vagy elcserélik azokat más családok halottaieről.¹² Ez a szokás elterjedt az egész Kongó vidékén, kiváltképpen a harcias törzsek körében, amelyek tagjai nemcsak hadifoglyokat, hanem rabszolgákat is esznek.¹³

Figyelemre méltó, hogy Polinéziában e hús evésére különleges villát¹⁴ találtak fel, jóval azt megelőzően, hogy bármely egyéb célra villát használtak volna.

340. *A kannibalizmus nem visszataszító. Spix és Martius*¹⁵ megkérdezte a miranyák egyik törzsfőnökét, miért hódol népe a kannibalizmusnak. Kiderült, hogy a törzsfőnök számára merőben újdonságnak számított, hogy akadnak emberek, akik szemében ez visszataszító szokás. „Ti fehérek” válaszolta, „nem eszitek a krokodilusokat vagy a majmokat,

pedig jóizű a húsuk. Ha nem lenne annyi disznótok meg rákotok, megennétek a krokodilust és a majmot is, mert kínzó az éhség. Mindez csak szokás dolga. Ha megölök egy ellen séget, okosabb megenni, mint hagyni, hogy veszendőbc menjen a húsa. Mifelénk ritka a nagyvad, mert nem rak tojásokat, mint a teknőc. Amikor harcban megölnek, nem az a rossz, hogy megesznek, hanem hogy meghalok, függetlenül attól, megesz-e a törzsi ellenség vagy sem. Nem ismerek vadhuszt, amely ízletemesebb lenne az emberhúsnál. Az igazság az, hogy ti fehérek túlságosan finnyásak vagyok.”

341. A csoporton belüli kannibalizmus. Az emberevés olyan ősi jelenség volt a viselkedési normákban, hogy két formát öltött: a csoporton belüli és a csoporton kívüli kannibalizmusét. Az első esetben a szeretet, a másodikban az ellenséges érzület szolgált érzelmi alapjául. A csoporton belül olyannyira nem minősült ellenséges cselekedetnek vagy álcázott helytelen viselkedésnek, hogy a legközelebbi vérrokonokkal szemben alkalmazták. Anyák megették csecsemőiket, ha azok meghaltak, hogy így nyerjék vissza a szülés közben elveszített erejüket. Hérodotosz leírja, hogy a masszagétek föláldozták törzsük öregjeit, együtt főzték meg a férfiak húsát a szarvasmarhával, s így fogyasztották el. Akik nem végel gyengülésben, hanem valamely betegség következtében haltak meg, azokat eltemették, de azt tartották, hogy ők kevésbé szerencsés sorsúak. Elmondja, hogy a padaioszok, India távol-keleti részében, a törzs megbetegedett tagjait megölték és megették, nehogy a betegség eleméssé húskat. Hasonlóképpen jártak el az asszonyok a beteg nőkkel. S ha valaki mégis nagy kort ért meg anélkül, hogy áldozatul esett volna e szokásnak, végül mégiscsak megölték és megették. Megemlíti az isszédonokat is, akik délkelet Oroszországban éltek: ők fölszabdaják halott apjukat, összevegyítik húsát egy áldozati állatéval, majd az egészről nagy lakomát csapnak. A koponyát megtisztítják, bearanyozzák, megtartják kegy-

tárgyként, és évente áldozatot mutatnak bő előtte. Hérodotosz szerint az isszédonok igen erényesek. A nőket a férfiakkal egyenrangúakként becsülik.¹⁶ Sztrabón¹⁷ arról számol be, hogy az írek dicséretes dolognak tartották elhunyt szüleik megevését. A hindusztáni Hazaribag birhorai régebben szintén megették szüleiket, de „hallani sem akartak arról, hogy saját rokonaikon kívül mások húsából is egyenek” (vagyis mindenki csak saját rokonait ette, másokat nem?).¹⁸ Reclus¹⁹ szerint ebben a törzsben a szülők azért könyörögtek, hogy tetemük inkább gyermekéik gyomrában találjon végső menedékre, semmint hogy az útszélén vagy az erdőben hagyják őket”. Az ősi időkben a tibetiek is megették szüleiket, „kegyeletből, hogy ne legyen más sírjuk, mint gyermekiek gyomra”. Ez a szokás már i. sz. 1250 előtt megszűnt, de a rokonok koponyáiból készített serlegeket továbbra is megtartották síremlékként. A tatárok és némely „rossz keresztenyek” is megölték elaggott apjukat, elégették tetemét, a hamvakat meg belevegyítették minden nap eledelükbe.²⁰ A Nagy-Ausztráliai öböl menti területeken csak a legközelebbi rokonok fogyasztanak a halottakból, hacsak nem egy ellenség teteméről van szó. Mindenki csak egy egészen kicsiny falatot eszik. Az ellenség esetében a cél az, hogy elnyerjék az erejét, a rokon halott esetében viszont az, hogy a hátramaradottak, siránkozásukkal ne zavarják a tábor rendjét.²¹ A dierik apajogú családi kötelékben élnek. Az apa nem eheti meg saját gyermekét, az anyának és más női rokonoknak azonban egyenesen kötelessége, hogy a halott beköltözzék májukba, amit az érzelmek kútfejének tekintenek.²² A brazíliai tuarék élégetik halottjaikat. Nádba göngyölve megőrizik a hamvakat, majd belekeverik minden nap eledelükbe.²³ Az Amazonas felső folyása mentén élő jumanák azt tartják, hogy a csontokban lakozik a lélek. Elégetik halottjaik csontjait, porrá őrlik a maradványokat, ezt belekeverik részegítő italba és megísszák, „hogy a halottak ismét életre keljenek bennük”.²⁴ A tupik valamennyi törzse emberevő. Ezt a szokást még a

kontinenst belsejéből hozták magukkal.²⁵ A kobenák kacsirijükba keverve isszák meg halott rokonaik porrá őrült hamvait.²⁶ Az Araguay-folyam menti savanték megeszik gyermekiket, hogy így nyerjék vissza lelküket. Különösen fiatal anyák szokása ez, mert azt tartják, hogy saját lelkük egy részét túlságosan korán adták tovább gyermekiknek.²⁷ Nyugat-Victoriában „csakis azoknak a rokonoknak a tete-méből fogyasztanak, akik erőszakos halált haltak”. mindenki csak egyetlen falatot eszik belőlük, s ebben „nem az a vágy vezeti, hogy elvezze az ízt vagy csillapítsa éhségét, csupán a halott iránti tisztelet és az elhunyt feletti gyász jelképének szánja ezt az aktust.”²⁸ Az ausztráliai kannibalizmusban a rokonok megevése mögött az az elképzélés húzódik meg, hogy így megőrizhetik az egyébként veszendőbe menő erőt, vagy hogy ezen az úton megszerezhetik a halott ügyességét, bölcsességét stb. Az ellenségeket azért eszik meg, hogy elnyerjék erejüket, ügyességüket. Csupán egyetlen falatot esznek a tetemből. Nem tartanak nagy lakkomát ez alkalomból. A zsíros, puha részeket eszik, mert ezekben lakozik a lélek. Az ellenség megevésének már rituális jelentősége van.²⁹ Meglehet, az a rituális cél, hogy megszabaduljanak a megölt férfi lelkétől, attól tartva, hogy esetleg még bosszút állhatna haláláért.

342. Nyugat-Ausztrália egyes törzsei azzal magyarázták a kannibalizmust (minden tizedik megszületett csecsemőt meg-ették), hogy „ez szükséges ahoz, hogy a törzs ne nőjön nagyobbra, mint amit a terület el tud tartani.”³⁰ A csecsemő-gyilkosság a népcsedéspolitika szerves része. Ehhez járulhat a kannibalizmus is, aminek vagy az élelem biztosítása, vagy az animizmus lehet az oka. Amikor Mexikóban gyermeket áldoztak fel, szívüket megfőzték és megették — így követelte meg a varázslat.³¹

343. Az ítélező kannibalizmus. A csoporton belüli kannibalizmusról egy további alkalmazása az, hogy megsemmisítse valakit, aki fontos tabut szegett meg. A természeti népek körében gyakran találkozunk azzal a képzettel, hogy egy szellemről úgy lehet megszabadulni, ha a holttestet teljesen megsemmisítik, például elégetik. Az ítélező kannibalizmus megsemmisíti a vétkest, a csoport tagjai pedig ezen aktus révén részt vesznek egy rituális vagy megszentelt szertartásban, melynek során a bűnöst nyomtalanul megsemmisítik. Meglehet, mindennek mélyén ott lappang a megsemmisítésért viselt kollektív felelősség képzelete is. A törzs valamely tagjának megölését hosszú időn át olyan cselekménynek tekintették, amelyhez igen magasztos indok és felsőbb meghatalmazás kellett, s ami kiengesztelést kívánt. A kivégzés ritusa hasonlatos volt az áldozatbemutatás szertartásához. A zsidók törvényei előírják, hogy bizonyos esetekben a bűnösöket az egész gyülekezet közösen kövezze meg. Mindenkinek részt kell vállalnia e fontos aktusban. A vérontás bűnét, ha egyáltalán volt ilyen, mindenkinél közösen kellett levezekelnie.³² Primitív tabu alá helyeznek minden olyan cselekményt, ami megséríti a szellemeket, és ezért bajt zúdíthat az egész csoportra. Aki tabut szeg meg, vétket és bűntettet követ el, s ezáltal kiválta a felsőbb hatalmak haragját. Ezért társai rettegve és izonyodva tekintenek rá. Nem tehetnek egyebet, ki kell taszítaniuk, s ez csak kiközösítés vagy halál formáját ölheti. El akarják határolni magukat tőle. Föláldozzák a hatalmaknak, amelyeket megsértett. Amikor társai megeszik holttestét, kötelességet teljesítenek: őt magát és lelkét is maradéktalanul megsemmisítik.

344. Az ítélező kannibalizmus tükröződése a néprajzban.
„Ha a mvata-jamvók* háremében férfit találtak, darabokra

* A 16—19. század között Katanga területén fennállott Luba birodalom uralkodói címe. (A szerk.)

szabdalták, s azon nyersen-melegen áadták a népnek — egyék meg.”³³ A batakok az ítélező kannibalizmust szabályos rendszerként alkalmazzák. Semmiséle egyéb kannibalizmust nem ismernek. A házasságötörőket, vérfertőzésben bűnösnek találtakat, azokat a férfiakat, akik nem viszonyra léptek valamely öccük özvegyével, az árulókat, kémeket és azokat a hadifoglyokat, akiket fegyverrel a kézben fogtak el, mind megölték és megették. Az utóbbiakat elevenen darabokra vágták és falatonként ették meg, hogy a legszégyenleterebb módon semmisítsék meg őket.³⁴ Régebben a tibetiek és a kínaiak megették mindeneket, akiket a hatóságok kivégeztettek. Egy kilencedik századi arab utazó említiest tesz egy lázadó kínai kormányzóról, akit a lázadás elfojtása után megöltek és megették. Kínából még a kannibalizmus újkori eseteiről is beszámolnak. Lefejezett bűnözök vérével átitatott bodzabél-gombócokat tüdővész elleni orvosságként használnak. Olvashatunk tatár uralkodókról is, akik elrendelték, hogy a kivégzett árulók húsát vegyítsék saját és föembereik ételébe. A tatár asszonyok könyörögtek, adják nekik az elítélt bűnösöket, elevenen megfőzték őket, holttestüket apró dirib-darabokra vagdalták, majd szétosztották eledelként a katonák között.³⁵

345. Csoporton kívüli kannibalizmus. Az idegen csoportbeliekkel szembeni kannibalizmus, például a maorik között, „a bosszúsomjjal magyarázható; az ellenség megfőzése és megevése ugyanis a legsúlyosabb megaláztatásnak számított”.³⁶ Tanna szigeten (Új-Hebridák) a legnagyobb sértések számított az ellenségre nézve ha megették; ennél még az is jobb volt, ha kutyáknak meg disznóknak vetették holttestét, vagy megcsonkították. Úgy tartották, hogy a tetem megevése révén erő költözik a harcosokba.³⁷ Yabundában (Francia Kongó) egy néger törzsfönök azt mondta Brunachenak³⁸, „pompás dolog belekóstolni egy olyan ember húsába, akit gyűlöünk, és akit megöltünk csatában vagy páriadal-

ban". Martius a miranyák kannibalizmusát „félgy nyers, ízletes étkeiknek" tulajdonítja, „ami kielégíti durva hiúságukat, néha még vérbosszújukat és babonáikat is".³⁹ A kannibalizmus csupán egyetlen láncszeme annak az oksági láncnak, ami által egyesek vérszemjásabbak lesznek szomszédaiknál, akik közül a legtöbben már fölhagytak az emberevessel. „Egyike az ember erkölcsi arculata legállatiasabb vonásainak." Értesültünk arról, hogy egyes helyeken, pl. Floridán (Salamon szigetek) napjainkban honosodott meg a kannibalizmus. Arról is beszámolnak, hogy ezeken a szigeteken a part menti törzsek fölhagynak vele (van elegendő haluk), de a szigetek belsejében élők ragaszkodnak hozzá. Nyilván tartja magát e törzsek körében az a képzet, hogy az efféle élelem révén *manához* jutnak. (*Manának* nevezik minden törzsek a hatalmat, tehetőséget és képességet, melynek révén sikert érhetnek el.⁴⁰) A melanéziaiaknak jó ürügyl szolgált valamely bűntény, vagy föltételezett bűntény, hogy föláldozzák a bűnöst a szellemeknek, s így nyerjenek harci *manát* a harcosok számára.⁴¹ A kokinkínai csamok úgy vélik, hogy a megölt ellenség pálinkával elkevert epéje kiváló szer a harcosok bátorságának és küzdőképességének fokozására.⁴² A kínaiaik szerint az élet és a bátorság a májban lakozik. Az epe a lélek megnyilvánulása. A katonák megisszák megölt ellenségeik epéjét, "hogy fokozzák erejüket és bátorságukat.⁴³ A natali hegyi törzsek pástétomot készítenek a test egyes porrá őrölt részeiből, s ezt a papok szolgáltatják ki az ifjaknak.⁴⁴ Egyes dél-afrikai törzsek erőlevest főznek hasonló porból, s ezt csakis az előirt módon szabad lenyelni. „Kézzel kell kimeríteni és a szájba hajítani... a katonák így nyernek bátorságot, kitartást, erőt, harcismertet, türelmet és bölcsességet."⁴⁵

346. *Betegség gyógyítására szolgáló kannibalizmus.* Azok a képzetek, miszerint az emberi test egyes részei meggyógyítanak bizonyos betegségeket, csupán más változatai annak a képzetnek, hogy e testrészek megevése révén a harcos bátor

és ügyes lesz. Följegyeztek eseteket, amikor valaki szeretetből és odaadásból föláldozta egyes testrészeit, hadd egyék meg azokat a betegek.⁴⁶

347. Visszaesés a kannibalizmusba. Amikor egy fejlettebb civilizációban háború és viszálykodások következtében föltámadnak a barbár és brutális érzelmek, ismét kialakul a kannibalizmus iránti hajlam. Akhilleusz azt mondja Hektor-nak, legszívesebben megenné. Hekabé meg azt az óhaját fejezi ki, bárha megehetné Akhilleusz máját.⁴⁷ 1564-ben a törökök kivégeztek egy Visnevitzky nevű bátor lengyel katónát, aki sok bajt okozott nekik, s megették a szívét.⁴⁸ Dozy⁴⁹ említi, hogy 890-ben, Elviránál az asszonyok rávetették magukat egy halott törzsfőnökre, aki korábban megölte számos rokonukat, darabokra szaggatták, majd megették. Ugyanez a szerző írja,⁵⁰ hogy Hind, Moavia anyja, nyakláncot és kar-kötőket készített magának az Ohodnál megölt mohamedánok orrából és füleiből, továbbá fölvágta Mohamed egyik nagybátyjának holttestét, kitépte a máját, és megevett belőle egy darabot. Egy tizenkettedik században élt ír főemberről írják, hogy amikor katonái elhozták neki egyik gyűlölt ellenségének a fejét, „a legavadabb és legembertelenebb módon fogával tépte ki orrcimpáit és ajkát”.⁵¹

348. Éhinség és kannibalizmus. A kannibalizmusba való visszaesést figyelmen kívül kel hagyni azokban az esetekben, amikor az emberek semmiféle más élelemhez nem jutnak. Ismerünk azonban néhány esetet a történelemben, amikor egy nagy éhinség idején az emberek annyira hozzászoktak az emberevéshez, hogy elenyészett az ezzel járó iszonyat. Abdallatif⁵² említi egy szörnyű egyiptomi éhinséget 1200-ban, amely azért következett be, mert a Nílus ez évben nem öntött ki. Az emberek nem tehettek mászt, emberevéshez folyamodtak, hogy elkerüljék az éhhalált. A hatóságokat olyan döb-benettel és iszonyattal töltötte el ez a fordulat, hogy eleinte

elevenen temették el azokat, akikre rábtízonyították az emberévest. Később azonban már eltompult ez az érzés. „Az emberek nyíltan készítettek közönséges ételeket emberhúsból, részben ínyencsalatnak, részben azért, hogy tartalékkészleteket gyűjtsenek. ... Mihelyt ez a szokás felüttötte fejét, valamennyi tartományban elterjedt. S ekkor már meghökkenést sem kellett. ... Az emberek minden nap, közömbös dologként beszéltek róla. A közönyt a megszokás és a gyakoriság okozta.” Ez az eset is bizonyítja, hogy a kannibalizmus láttán érzett iszonyodást a viselkedési normák által képviselt hagyomány idézi elő. Diodorosz azt állítja, hogy éhínség idején az ókori egyiptomiak inkább egymást falják föl, semmint valamely állatot, amelyet szentnek tekintenek.⁵³

349. Kannibalizmus és a szellemektől való félelem. Az emberáldozat és a kannibalizmus nem szükségszerűen járnak együtt. Gyakorta úgy tűnik, hogy valaha együtt jártak, és csak később váltak külön.⁵⁴ Bármit is akar az ember, a szellemek akaratát teljesíti. Ha az emberek kannibálok, a szellemek is azok. Sokszor az a képzet él az emberekben, hogy az istenek felfalják a lelket. E felfogás alapján az emberek megbeszík az áldozati állatok húsát, és vérüket mutatják be áldozatként az isteneknek, hiszen ez tartalmazza az életet vagy a lelket. Így jártak el a zsidók. Eltemették a veséket, a vesék körüli zsírt meg a májat is, mert úgy tartották, ebben lakozik az élet. Mindennek az elfogyasztását tiltották.⁵⁵ Az emberek változnak, nem így az istenek. Ezért maradnak fenn, minden iszonyodás ellenére, az emberáldozat és a kannibalizmus ritusai a vallásban még jóval azt követően is, hogy kivesznek a viselkedési normákból. Az iszonyodás az áldozat szerves eleme.⁵⁶ Az önuralom és önmagunk kordában tartása nyilvánul meg az áldozatban. Mindazok, akik részt vesznek valamely vallási aktusban, amely szörnyűségesként és visszataszítóként nyomasztóan hat a képzeletre, benőséges közösségre lépnek egymással. Aki részesedni kíván

az ezen aktus nyomán bekövetkező jóból, annak részt kell vennie magában az aktusban. A fentiekben láttuk, hogy mindenki részt kell vennie benne, nehogy a későbbiek során megröhassa érte a többieket. E szemlélet alapján a kannibál étel egyetlen morzsává, egyetlen csepp vérré zsugorodik, amelyet esetleg más ételbe kevernek. A fejlődésnek még későbbi szakaszában az emberhús csupán jelképpé válik, pl. ember alakú süteményeket sütnek. A középkorban a népi képzelet emberi testet látott a szentostyában; varázslóknak és zsidóknak tulajdonított olyan ostyagalázásokat, amelyeket csakis emberi testen lehetett volna véghezvinni. Az Újtestamentum nyelvi képe Krisztus testéről és véréről ekkor valós alakot öltött, s ez már kannibalizstikus jellegű.

350. Kannibalizmus, varázslat és emberáldozat. A nyugat-afrikai törzsek körében az áldozati és szertartásos kannibalizmus a fétisekkel összefüggő ügyekben már-már általánosnak mondható.⁵⁷ Serpa Pinto⁵⁸ megemlíti, hogy a bihái főnökök gyakran ültek olyan lakomát, amelyhez pontosan meghatározott foglalkozású férfi és négy asszony szükséges. Holttestüket együtt mossák és főzik egy ökör húsával. A lakomán mindenent embervérrel kell megjelölni. A vallási ünnepiségekkel és emberáldozatokkal együtt járó kannibalizmus nagymértékben kifejlődött Mexikóban, Közép-Amerikában és Brit Kolumbiában. A ritusok arról tanúskodnak, hogy az emberáldozat szent és helyettesítő jellegű volt. Ismerjük például az áldozatot bemutató személynek az imáját: sikérért és gazdagságért könyörög. Megesett az is, hogy élő ember karjából haraptak ki húst, s ezt ették meg. A vallási eszmét ekkor már mániává fokozták, s egyre inkább kialakult az emberhús élvezete.⁵⁹ Itt bukkanunk arra a szokásra is, hogy a sámánok megették a tetemek húsát, ezt összekötötték, mintegy hivatásos ingerlöszerként, bőjtöléssel és magányos elmélkedéssel.⁶⁰ Preuss hangsúlyozza a varázslat elem jelentőségét az emberáldozat egyes részeinek negevé-

sében, például Mexikóban.⁶¹ A varázslat, vallási ceremónia és kannibalizmus egybekapcsolása gondos tanulmányozást érdemel. Az ünnepség ritusai dramatikus varázslatok voltak. A hadisten évente megismétlődő ünnepségén elkészítették az isten képmását gabonaszemekből, magvakból és növényekből, és az egészet külön e célra föláldozott fiúk vérével gyűrták össze. A képmást azután összezúzták, csakis férfiak ehettek belőle „a mi áldozásunk szokásai szerint”.⁶² A peruiak is ettek embervérrel gyűrt áldozati kalácsot „az Inkával való szövetség jeleként”.⁶³ Guatemalában a megölt hadifogoly nemiszervét öreg jósnőnek adták, egyet meg, majd főlkérték, imádkozzék az általa szolgált bálványhoz, adjon minél több hadifoglyot.⁶⁴ Brit Amerika északnyugati részén a bella-kula indiánok szintén ismerik az emberáldozatot és a rituális emberevest. A szegények gyermeküket megvásárolják a szülőktől, s őket áldozzák fel. A vért megísszák, a húst nyersen eszik. A föláldozott gyermeket lelke, így tartják, felropül a Napba, ott él tovább madár alakban. Amikor az angol kormány megkísérítette, hogy véget vessen ezeknek az áldozatoknak, a papok hullákat ástak ki, s azokat ették meg. Jónéhányan haltak bele mérgezésbe.⁶⁵

351. Kultusz és kannibalizmus. Az idézett esetek azt mutatják, hogyan tartotta fenn a kannibalizmust a vallási kultusz ott, ahol az emberáldozatot nem helyettesítették állat föláldozásával. A vér számtalan fölhasználási módja, nem egy vérrel kapcsolatos hiedelem nyilvánvalóan szintén a kannibalizmus csökevénye vagy abban gyökerezik. Ugyanez vonatkozik a parasztok által készített különleges alakú ünnepi kalácsokra, amelyek eredeti jelentése régesrégen feledésbe merült. Franciaország egyik részében aratáskor az utoljára betakarított gabonából ember alakú cipót formáltak; feltehetőleg a gabona vagy a termékenység szellemét jelképzeli. A cipót megeszik, szétosztják a falu minden lakója között, és megeszik.⁶⁶

Egy mongol láma beszámolt a sikkimi vagy bhutani lhopa törzs szokásáról: megölik és megeszik az esküvőn a menyasszony anyját, ha nem sikerül befogniuk egy vadembert.⁶⁷

352. Nyugat-Poroszországban 1865-ben egy betörő megölt egy cselédlányt, húst metszett ki a holtestből, hogy gyertyát készítsen belőle további betöréseire. Egyik búncselekménye során elfogták. Ezt követően bevallotta, hogy említett áldozatának teteméből evett is, hogy „csillapítsa lelkismeretfurdalását”.⁶⁸

353. Étel tabuk. Fölöttébb valószínű, hogy az emberi test megevésével szembeni ellenérzésünk a szokás következménye volt, s akkor vert gyökeret a viselkedési normákban, amikor már bőségesen állt rendelkezésre egyéb étel. Korunkban a szokatlan ételeket viszolyogva gyűrjük magunkba. Így példul a békacomb eleinte utálkozást kelt a legtöbb emberben. Azt esszük, aminek elfogyasztására szüleinkek szoktattak rá bennünket, minden más ételt már „szerzett izlés” alapján fogyasztunk. Néhány étel tabu összehasonlítása megvilágítja, milyen mértékben váltak bizonyos ételek iránti fokozott vonzalmunk, s közben mások tiltása a viselkedési normák részévé. Porphüriosz, egy tiroszi kereszteny, aki az időszámításunk szerinti második század második felében élt, azt írja, hogy egy föníciai vagy egyiptomi előbb enne emberhúst, semmint hogy tehénhúst fogyasszon.⁶⁹ A zsidók nem eszik a disznóhúst. A Zoroaszter-hívők elképzelhetetlennek tartották, hogy akadjon valaki, aki kutyahúst enne. Nem esszük a kutyahúst, föltehetőleg ugyanazon oknál fogva, amiért nem esszük a macska vagy a ló húsát sem, mert húruk rágós vagy ízetlen, és jobbat is kaphatunk, mégis, egyes észak-amerikai indián törzsek a kutyahúst tartották a legizletesebbnek. A Francia Kongóban élő banzirik a kutyahúst kizárolag emberek számára tartották fenn, s az ebből készített étkeket ünnepélyes ceremoniák közepette fogysztották

el. A kutyahús-lakomákat követően a férfinak egy napig egyetlen ujjal sem volt szabad érintenie feleségét.⁷⁰ Ponape lakosai nem esznek angolnát, amelyre „a lehető legnagyobb iszonyattal néznek”. Az „angolna” szó náluk azt jelenti: „undorító”.⁷¹ A dajakok megeszik a kígyókat, de az angolnához nem nyúlnak.⁷² Egyes melanéziai törzsek azért nem eszik az angolnát, mert úgy vélik, szellemek lakoznak benne.⁷³ A dél-afrikai bantuk utálkoznak a haltól.⁷⁴ A Kanáriszigetek lakosai közül sokan szintén nem esznek halat.⁷⁵ A tasmaniak inkább éhen halnának, semmint hogy halhoz nyúljanaik.⁷⁶ A szomálik azért nem esznek halat, mert ezt megalázónak tartják.⁷⁷ De nem esznek vadat és madarat sem.⁷⁸ Mindezek a népek, amelyek elutasítják az angolna meg a hal evését, olyan táplálékokról mondanak le, amely hőségesen megtalálható környezetükben.

354. Étel tabuk a néprajzban. Egyes mikronéziai törzsek nem cszik a szárnyast.⁷⁹ Hasonlóképpen a vad veddák sem.⁸⁰ A tuaregek nem nyúlnak sem halhoz, sem madárhoz, sem tojáshoz.⁸¹ Sok kelet-afrikai törzs undorodik még attól a gondolattól is, hogy tojást vagy szárnyast egyék. Ugyanannyira utálkoznak attól a látványtól, amikor egy fehérember tojást eszik, mint a fehér ember, ha látja, hogy az afrikai vadember döghúst eszik.⁸² Egyes ausztráliai törzsek nem eszik a disznóhúst.⁸³ A nagák és szomszédaik viszont ínyencfalatnak tartják a kutyasültet. Bármit megesznek, még egy három napja eltemetett elefántot is, de utálják a tejet, a konzerv homár szagát pedig túlságosan erősnek érzik.⁸⁴ A Francia Kongó néger lakossága „valósággal iszonyodik a tejivás gondolatától”.⁸⁵

355. Vezeklés az élet kioltása miatt. Az élet kioltását illetően az általunk ismert legkezdetlegesebb képzet az, hogy helytelen megölni bármely élőlényt, kivéve, ha valamely felsőbb hatalomnak mutatják be áldozatként. Az élet kioltásá-

val szembeni irtózás, mintha az valamiféle isteni előjog lenne, munkálkodik minden áldozatra és élelemre vonatkozó köz-napi szokás hátterében. „Az ősi Izraelben az állat levágása mindenkor áldozati szertartás volt, az emberek csakis vallási aktusként ehettek marha- vagy birkahúst.” Az araboknál „még az újkorban is az a jó öreg szokás divik, hogy amikor egy vendég tiszteletére levágnak egy birkát vagy tevét, a gazda kapuja nyitva áll valamennyi szomszédja előtt.”⁸⁶ A mai Hinduszánban általában tabu alatt álló ételek elfogyaszthatók, ha az állatot valamely istenségnek bemutatott áldozat céljára vágták le. Ezért a hentesüzletekben is elhelyezik ennek az istenségnak a szobrát. minden állatot névleg az istenségnak hozott áldozatként vágna le. Ez megszünteti a tabut, s most már minden lekülsmeret-furdalás nélkül vásárolhatják és fogyaszthatják a húst.⁸⁷ Ugyanígy feloldhatja a vallás a kannibalizmus tabuját, sőt egyenesen kötelezően előírhatja az embereket. A régi semíták körében néhány állatra olyan ok miatt vonatkozott étel tabu, amelyeknek egyidejűleg két oldala volt: ezek az állatok egryszt megbotránkoztatók (rituálisan tisztálatlanok), másrészt szentek voltak. Annak meghatározását, hogy mi megszentelt és mi utálatos, egyaránt mellőzik. A zsidók azt állították, hogy a Szentírás minden állatot, akik érintik az ilyen állatot, tisztálatlanoknak nyilvánítja. A szentnek és tisztálatannak közös eleme, hogy ellentétes a profán fogalmával. Mindkét esetben egy felsőbb hatalomnak szóló főhajtásról, hódolatról van szó. Ha jóságos hatalomról van szó, a dolog szent, ha gonoszról, tisztálatlan. Aki ilyen állatot érint, tabu alá kerül, és meg kell tisztulnia.⁸⁸ A tabu alatt álló dolgok csakis áldozatként és vallási szertartásként fogyaszthatók, vagyis minél visszatasítóbbak és szokatlanabbak, annál hathatósabb az áldozat.⁸⁹ Ez a felfogás nyomon követhető valamennyi aszketikus szokásban és számos középkori vallási szokás fejlődéstörténetében, amelyek visszatasító elemeket vezettek be az egyöntetűség megkövetelte önuralom

fokozására. A Karolina-szigeteken a teknőcök az istenek szent állatai, és csakis betegség esetén vagy áldozatként fogyaszthatók.⁹⁰

356. A kannibalizmus filozófiája. Amennyiben elfogadjuk, hogy a kannibalizmus az élelemellátás, kiváltképpen a húsellátás biztosítása érdekében alakult ki, szerteágazó összefüggései is könnyen érhetővé válnak. Amíg az ember nem tudott megküzdeni a hatalmas vadállatokkal, a kannibalizmus a társadalmi élet egyik domináns jellemzője volt, amely köré számtalan érdeklődés csapódott. Hatást gyakorolt az eszmékre, a magatartást szabályozó és irányító tényezővé vált. A rokonsághoz fűződő érzelmek, helyesnek és jogosnak tűntek fel azt, hogy a legközelebbi rokonokat kell megenni. Ebből, miként a fenti példákból is kitűnt, további következetéseket vontak le. Az ellenségre vonatkozóan éppen ellenkező előjelű érzelmek következtek mindenből. Közvetlenül összefonódott a szellemektől való félelemmel is. Láthatóan a szent képzete is ebből született. Amikor a vadászat már fejlettebb fokot ért el, s ennek révén javult az élelemellátottság, az emberhúsra kimondott tabu sem túnt többé ésszerűlennebbnek mint az említett többi étel tabu. A középkorban ritka ínyencfalatnak számított a hattyú meg a páva. Ma már nem esszük a húsukat. A kígyóhús állítólag igen ízletes, ám a mai emberek többsége aligha lenne hajlandó megenni. De vajon miért lennének ezek undorítóbbak a békánál vagy az angolnánál? Hajótöröttek, ostromlott városok lakói, éhínség sújtotta vidékek népei legyőzték az emberhússal szembeni undorukat, semhogy meghaljanak. Akadtak persze, akik meghaltak, mert nem tudtak úrrá lenni undorukon, s ezzel mindenből meggyőzőbben tanúsították a viselkedési normák hatalmát. Általában azonban a tapasztalat azt bizonyítja, ha az emberek elégé éhesek vagy fölindultak, még korunkban is visszaeshetnek a kannibalizmusba. A kannibalizmussal szembeni iszonyodásunk hosszú és mélyen gyökerező hagyomány-

ból fakad, s ezt csak az emberevest még ma is folytató igen távoli és rendkívül primitív népekkel kapcsolatos mende-mondák török meg. A közvélemény minden bizonnyal gognosz dolognak tarja. A kannibalizmust egyetlen vallás törvényei sem tiltják, mert már jóval bármely „vallás” alapítása előtt kirekesztették a viselkedési normákból.

JEGYZETEK

1. L. Andrée, R.: Anthropophagie (Lipcse, 1887.); Steinmetz, S. R.: Endo-Kannibalismus, Mitt. Anthropol. Ges. in Wien, XXVI.; Schafhausen Menschenfresserei und das Menschenopfer (*Archiv für Anthropologie* IV.), 245. o. — Steinmetz táblázatos formában ismerteti a kannibalizmus ismert eseteit, okait is feltünteti. 25. o.
2. Lippert, J.: Kulturgeschichte der Menschheit (Stuttgart, 1887.), II. k. 275. o.
3. *Der Globus*, XXVI. 45. o.; Stuhlmann, F.: Mit Emin Pascha ins Herz von Afrika (Berlin, 1894.), 457. o.; JAI, XXVIII, 39. o.
4. Smyth, R. B.: The Aborigines of Victoria (Melbourne, 1878.), I. k. XXXVIII. o.
5. *Australian Association for the Advancement of Science, Fourth Meeting at Hobart, Tasmania, January 1892* (Sydney, 1892.), 618. o.
6. JAI, XVII. 99. o.
7. Lloyd, A. B.: In Dwarf Land and Cannibal Country (New York, 1899.), 345. o.
8. Schweinfurth, G.: The Heart of Africa (New York, 1874.), II. k. 94. o.
9. Keane, A. H.: Ethnology (Cambridge, 1896.), 265. o.
10. JAI, XXIV, 298. o.
11. *Der Globus*, LXXXV. 229. o.

12. Nassau, R. H.: *Fetischism in West Africa* (New York, 1893.), 11. o.
13. *Der Globus*, LXXII. 120. o., LXXXVII. 237. o.
14. Példányok a Drezdai Múzeumban találhatók.
15. Spix és Martius: *Travels in Brasilien*, id., kiad. 1249. o.
16. Hérodotosz: I. 216., III. 99., IV. 26.
17. Uo. IV. 5., 298.
18. JASB, II. 570. o.
19. Reclus, E.: *Primitive Folk.* (New York, 1891), 249. o.
20. Rubruck, W.: *Journey to the Eastern Parts of the World 1253—1255* (London, 1900.), 81., 251. o. Megjegyzendő, hogy ez a részlet nem található Rubruck útleírásának kritikai kiadásában, csak a tibetiek emberevéséről esik szó. (Sinica Franciscana I. Firenze, 1929. 234., magyar kiadása: Napkelet felfedezése. Szerk. Györfy György. Bp., 1965. 159.) Plano Carpini ír továbbá a Tibettől északra lakó buri-tibetiek emberevéséről. (Uo. 72. o.)
21. JAI, XXIV. 171. o.
22. JAI, XVII. 186. o.
23. *Der Globus*, LXXXIII. 137. o.
24. Martius, C. F. P.: *Ethnographie und Sprachenkunde Amerikas zumal Brasiliens* (Lipcse, 1867.), I. k. 488. o.
25. Southey, R.: *History of Brazil* (London, 1822.), I. k. 233. o.
26. *Zeitschrift für Ethnologie*, XXXVI. 293. o.
27. Andrée, R.: i. m. 50. o.
28. Dawson, J.: *Australian Aborigines in the Western District of Victoria* (Melbourne, 1881.), 67. o.
29. Smyth, R. B.: *The Aborigines of Victoria*. Id. kiad. I. k. 245. o.
30. Whitmarsh, H. P.: *The World's Rough Hand* (New York, 1898.), 178. o.
31. *Der Globus*, LXXXVI. 112. o.
32. Smith, W. R.: *Religion of the Semites* (London, 1894.), 284. o.

33. Martins, J. P. O.: *Racas humanas e a Civilisacão Primitiva* (Lisszabon, 1881.), II. k. 67. o.
 34. Wilken, G. A.: *Volkenkunde van Nederlandsch Indie* (Leiden, 1893.), 23. o., 27. o.
 35. Yule, H.: *The Book of Ser Marco Polo* (London, 1903.), I. k. 266. o. és Yule jegyzete, 245. o.
 36. JAI, XIX. 108. o.
 37. *Australian Association...* i. m. 649—663. o.
 38. Brunache, P.: *Le Centre de l'Afrique* (Párizs, 1894.), 108. o.
 39. Martius, C. F. P.: i. m. 538. o.
 40. JAI, X. 305. o.
 41. Codrington, R. H.: *The Melanesians* (Oxford, 1891.), 134. o.
 42. *Bijdragen tot de Taal-Land-en Volkenkunde van Nederlandsch Indie* (1895.), 345. o.
 43. *Der Globus*, LXXXI. 96. o.
 44. JAI, XX. 116. o.
 45. Uo. XXII. 111. o. — Vö. Ésaiás próféta könyve, 65. 1.
 46. *Internationales Archiv für Ethnologie*, IX. Suppl. 37. o.
 47. Homérosz: *Iliász*, XXII. 346., XXIV. 212.
 48. Evarnitzky, D. I.: *A zaporozséci kozákok (oroszul)* (Szentpétervár, 1888.), I. k. 209. o.
 49. Dozy, R.: *Musulman d'Espagne*. Id. kiad. II. k. 226. o.
 50. Uo. I. k. 47. o.
 51. Gomme, G. L.: *Ethnology in Folklore* (New York, 1892.), 149. o.
 52. Abdallatif: *Relation de l'Egypte* (Párizs, 1810.), 360. o.
 53. Szicíliai Diodórosz: *Bibliotheca Historica*, I. k. 84. o.
 54. Ratzel, F.: *Völkerkunde* (Lipcse, 1885.), II. k. 124. o.; Martius, C. F. P.: i. m. 129. o.; *Der Globus*, LXXV. 260. o.
 55. Smith, W. R.: i. m. 379. o.
 56. Lippert, J.: i. m. II. k. 292. o.
 57. Kingsley, M. H.: *Travels in West Africa* (New York, 1897.), 287. o.
 58. Serpa Pinto: *Como Eu Atravassei Afr.* I. k. 148. o.
 59. Bancroft, H. H.: *The Native Races of the Pacific States of*

- North America (New York, 1875—1876.), I. k. 170. o. (III. k. 150. o.), II. k. 176. o., 395., o., 689. o., 708. o., III. k. 413. o.
 60. Uo. III. k. 152. o.
 61. *Der Globus*, LXXXVI. 109. o., 112. o.
 62. *Bur. Ethn.* Washington, Annual Reports, IX. 523. o.
 63. Uo. 527. o.
 64. Brinton, G.: *Nagualism* (Philadelphia, 1894.), 34. o.
 65. Original-Mitteilungen aus der Ethnologischen Abtheilung der kgl. Museen zu Berlin (1885.), 84. o.
 66. *Political Science Monthly*, XLVIII. 411. o.
 67. Rockhill, W. W.: *Mongolia and Thibet in 1891—1892* (Washington, 1894.), 144. o.
 68. *Political Science Monthly*, LIV. 217. o.
 69. Porphüriosz: *De Abstinentia*, II. k. 11. o.
 70. Brunache, P.: *Le Centre de l'Afrique*. Id. kiad. 69. o.
 71. Christian, F. W.: *The Caroline Islands* (London, 1899.), 73. o.
 72. Perelaer, M. T. H.: *Ethnographische Beschrijving der Dajaks*. Id. kiad. 27. o.
 73. Codrington, R. H.: i. m. 177. o.
 74. Fritsch, G.: *Die Eingeborenen Süd-Afrikas* (Breslau, 1872.) 107. o.
 75. *N. S. American Anthropologist*, II. k. 454. o.
 76. Roth, H. L.: *The Aborigines of Tasmania* (London, 1890.), 101. o.
 77. Paulitschke, P.: *Ethnographie Nordost Afrikas* (Berlin, 1896.), I. k. 155. o.
 78. Uo. II. k. 27. o.
 79. Finsch, O.: *Ethnologische Erfahrungen* (Bécs, 1893.), III. k. 53. o.
 80. *Journal of the Ethnological Society of London. New Series*. II. 304. o.
 81. Duveyrier, H.: *Les Tourages du Nord* (Párizs, 1864.), 401. o.
 82. Volkens, G.: *Der Kilimandscharo* (Berlin, 1897.), 244. o.